

PSİKANALİZ BİLİM MİDİR?

Erdoğan ÖZMEN-Psikiyatir-Yazar

Bu yazı, psikiyatri mail grubunda "psikanalizin bilimselliği"ne ilişkin yürütülmüş bir tartışma sırasında parça parça yazdıklarımın bir araya getirilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Slovenya doğumlu felsefeci Alenca Zupancic'in naklettiği bir fıkra vardır: Adamın biri kahveye girip garsona seslenir: "Bir kahve, kremasız olsun lütfen." Garson şöyle yanıtlar: "Kusura bakmayın efendim, kremamız kalmamış, sütsüz olsa olmaz mı?" Biraz zorlayarak söylersen; en karşı olanlarımızın bile psikanaliz karşısındaki konumu buradakine benzer bir şey: Psikanaliz de, garsonun yanıtında beliren o hayaletimsi kendilik boyutuyla hepimize daima musallat oluyor, en karşısında olanların bile bütün konuşmalarına ve pratiğine mütemadiyen sızıp duruyor: demek bir şeyden yoksunluk ile birliktelik olarak. Çünkü bir konuşma terapisi ("talking cure") olarak, demek dilin düzeninde sözcüklerle yürütülen bir terapi olarak ortaya çıktığından beri onun tümüyle dışında kalmak diye bir şey düşünülemez bir şeydir artık. Çünkü, psikanaliz -bir teori, inceleme yöntemi ve tedavi tekniği olarak- esas olarak şu soruları sorma ve ona cevaplar arama faaliyeti/pratiği zemininde oluşmuş, gelişmiştir. Tüm ıstırapları, nevrozu, sapkınlıkları, cinselliği, aşırılıkları ve inhibisyonları vb. ile şu yetişkinler nereden geliyor? Cinselin anlamını nerede aramalıyız? Cinsel fark nasıl kuruluyor? Kadın ya da erkek olmak ne demektir?

Ve şuradan başladığımızı düşünen, iddia eden, varsayan bir disiplindir psikanaliz: Konuşan varlık olarak dilin düzenine girdiğimiz, orada çoktan bizi bekleyen dilin düzenine teslim/vasıl olduğumuz andan itibaren Gerçekten/Şeyden koparız. Buna kendi içimizde olduğumuz Şey'e tam bir yabancılaşma da dahildir. Kurucu bir yabancılaşmadır bu. Sözkonusu o kökensel Gerçek (Lacancı psikanalizdeki Real. gerçeklik (reality) değil yani), dilin (sözcüklerin/gösterenlerin) ortaya çıkmasıyla elimine olur, deyim yerindeyse bir cinayet gerçekleşir (sözcük şeyi katleder çünkü). Demek başlangıç noktamız tümüyle mitik, ama aynı zamanda mantiken gerekli bir zamanda gerçekleşen bir cinayettir. Şöyle demek daha doğru belki: Geriye dönük olarak koyutlamak zorunda olduğumuz bir zamandan başlar öznenin serüveni. O noktadan itibaren, yani dilin/gösterenin kökensel Gerçek'te devasa bir delik açmasından, demek Simgesel'in araçlarıyla yine de sürdürdüğümüz temasın artık sadece belli bir Gerçek parçasıyla (Lacan'ın "nesne a" dediği) sınırlı kaldığı bu momentten sonra, öyle denebilirse eğer, varlığımızın indirgenemez bir boşluk/eksik temelinde kuruluş süreci başlar.

Ya da şöyle: Gerçekte asla var olmamış bir özün gelişmesi, saçaklanması, yeni bağ ve bağlantılar kurması yoluyla, ve geri dönüşlü olarak bu süreci tekrar tekrar yorumlayarak/anlamlandırarak özneler haline geliriz. Büyüme, olgunlaşma denen şey budur biraz da. Ne kadar nafîle olsa ya da sonu belirsiz, “bitmeyecek” bir çaba gibi görünse de bu boşluğu/kopmayı/yabancılaşmayı/ayrılığı dil/sözcükler aracılığıyla anlamaya ve kapatmaya, ona bu yolla yaklaşmaya ve ulaşmaya çalışmak dışında bir seçenek, imkan ve aracımız yoktur. Psikanalizin bir inceleme yöntemi, tedavi tekniği ve teorik inşa faaliyeti olarak yerleştiği -ama ondan çok önce kendi inceleme nesnesi olarak keşfettiği, dahası bambaşka bir ışık altına yerleştirerek görmemizi sağladığı için icat ettiği demek daha doğru belki de- yarık/aralıktır burası. İnsan bir ayrılık ve yabancılaşma olay’ından başlayarak, bir ayrılık ve yabancılaşma süreci boyunca/içinden varlık kazanır çünkü.

Başka türlü ifade edecek olursak: Bedensel ihtiyaçlarımızı, dürtüsel uyarımın yarattığı gerilimleri bir talep biçiminde, yani dilin imkanlarıyla ifade ettiğimiz andan itibaren yine söz konusu aynı temel kayıp, aynı mecburi yabancılaşma zuhur eder. Bu kaybı ve yabancılaşmayı anlamlandırmanın, ona yaklaşmanın dil-dışı herhangi bir imkanı ve aracı yoktur. Demek eğer insanı sıradan bir organizmaya indirgeme ayarısına kapılmayacaksak, ızdırabın ve çatışmaların iç dünyadaki 'nedenlerine' konuşarak ulaşma dışında bir seçenek, ortam ve umut yoktur. (psikiyatrideki major bir kaç hastalığın bu çerçevenin tümüyle dışında olduğunu ekleyelim). Psikanalizin inceleme yöntemi, dolayısıyla klasik psikanalizden başlayarak tüm psikanalitik psikoterapi yelpazesinin temel kuralı olan “serbest çağrışım” tekniğini işte bu saf varlık düzeyinde, ontolojik bir çerçevede konumlandırmalıyız demek ki. Teorik olarak herhangi bir sonlanma noktasından azade sonsuz bir zincir değil midir kast edilen, mütemadiyen sürecek olan: “Tek bir kurala; zihninizden geçen her düşüncüyü, imgeyi, sahneyi olduğu gibi bana anlatmanız kuralına tam bir bağlılık göstermenizi istiyorum: Bunlar ne kadar uygunsuz ve yersiz görünürse görünsün. Böylece o sebeplere ne ölçüde ulaştığımızı, onları ne ölçüde kavradığımızı birlikte göreceğiz.”

Demek bir de şöyle bir Freud vardır: kendisine başvuran hastaların ıstıraplarının, o güne kadar "ıvır zıvır" olarak görülüp önemsenmeyen ve klinik bir ilgi ve merakın nesnesi olarak görülmeyen semptomların aslında askıya alınmış, ya da uygun sözcüklerinden mahrum

bırakılmış hikayeler olduğunu fark eden, giderek o semptomların ve diğer bazı oluşumların (dil sürçmeleri, sakar eylemler, rüyalar vb.) başka bir yerin, Öteki'nin söylemi olduğunu keşfeden, ve egonun/selfin söyleminden tamamen farklı bir söylem üreten o Öteki yeri/Öteki'ni kendi işleyiş yasaları, kendi zamanı ve tarihi, özgül bir yapısı ve ritmi olan bir bilgi nesnesi olarak kuran bir adam. Yani, şüphesiz ki o güne kadar felsefenin ve edebiyatın zaten "bildiği" bir kıtayı, bilinçdışı kıtasını bilimsel bilgiye açan, ve icat ettiği bu yeni disiplin için yine özgül bir inceleme yöntemi (bir dizi denemeden, hipnozdan, abreaction tekniğinden filan sonra serbest çağrışım yöntemini/tekniğini) öneren biri. Yine, bunu bir süre ve mecburen elinin altında hazır bulduğu ve diğer disiplinlerden ödünç alınmış kavramlarla yapan biri. Yeni bir alanı bilgiye açan bütün insanların trajik kaderidir bu. kendi özgül kavramlarını ancak bir süre sonra, belli bir epistemolojik kopuş uğrağından sonra inşa etmeye başlarlar. Freud'un nasıl özenli ve hayranlık uyandırıcı bir çabayla bu olayı gerçekleştirdiğini, nasıl bir teorik faaliyet ve nasıl bir teorik inşa/soyutlama süreci yürüttüğünü görmek için "Rüyaların Yorumu"nun VII. bölümü döne döne yeniden okunmalıdır mesela.

Kültür ve uygarlığımızda insani deneyim açısından önem taşıyan hemen her konuya ilişkin egemen açıklama ve tanımlamaları yerinden etmeyi, ve en temelde kendi kimliğimizi nasıl edindiğimizi, ve bunu dürtüsel süreçlerimizin düzenlenmesiyle nasıl bir arada gerçekleştiğini anlamayı amaçladığı için müthiş bir merak ve ilgi yelpazesine sahipti: cinsellik, saldırganlık, sapıklıklar, haz ve zevk, narsisizm, kayıp, yas, melankoli, paranoya, fobi, anksiyete, savunma düzenekleri, vb. vb.

Tümüyle çaresiz ve çevresine mutlak muhtaç/bağımlı, dolayısıyla tam olarak uyumsuz/uygunsuz (disadapte) bir hayvan olarak dünyaya gelmiş olmamız karşısında, bu durumumuza karşı geliştirdiğimiz olağanüstü bir tepki ürünü/oluşumu olarak kültürü ve dili yaratmış olmamızı, ve o çaresizlik ve muhtaçlığı müthiş bir üstünlük ve ayrıcalığa dönüştürmüş olmamızı, bu dil ve kültür varlığının serüvenini ve akibetlerini merak etmiştir. İhtiyaç ve arzularımızın dille kaim olduğunu, sözcüklerin o ihtiyaç ve arzuların araçları olduğundan hareketle dil olmadan tarih olamayacağını düşünmüştür. Biyolojik/maddi varlığımızı neredeyse ikincilleştiren ve onun yamacında gelişse de ondan özerkleşerek insana haysiyetli varoluşunu bahşeden bu sembolik boyutu/derinliği ete kemiğe büründürmeye çalışmıştır.

Bireylerin ve toplumların kendilerini niçin daima sabote ettiklerini, niçin kendilerini kendi zevklerinden mahrum ettiklerini, niçin her seferinde aynı musibetlerle kendilerini bizar ettiklerini merak etmiş, insan ruhunun ölüm ve yaşam dürtüleri (eros ile thanatos) arasındaki

bir mücadele içinde kendine karşı/kendine rağmen bölünmüş olduğunu, bu mücadelenin bireyi daimi bir tatminsizlik sınırında tutsak edebildiğini anlamaya çalışmıştır. Kendimizi yıkıma uğratmanın, hazdan kaçınmanın, kendimizi suçluluk hissiyle iki büklüm etmemizin biçimlerini incelemiştir. Dürtüler ile uygarlık arasındaki uyumsuzlukları, saldırganlık dürtülerinin süper-egonun yerleşmesiyle yüceltilmesini vb. incelemiştir. Çünkü orada kalmakla yetinmemiş, ikinci topografyayı icat etmiştir. vb. vb. vb.

Velhasıl, Psikanaliz ve Freud, bilinçdışına ilişkin ileri sürdüğü bazı betimlemelerin, ya da icatlarının nöro-bilimsel karşılıklarının, ya da psikanalitik tedavi etkili midir sorularının filan çok ötesindedir. Sadece süregiden ve hiç eksilmeyen Freud'a ilişkin bu konuşma ve tartışma iştahımız düşünüldüğünde bile, belki de onun fikirleri hayatlarımızın sandığımızdan çok daha fazla içindedir: Asıl olarak geçmişte ne olduğumuz ve ne istediğimiz, gelecekte ne istediğimiz ve nelerden korktuğumuzla ilgili olduğundan.

Şu halde bugün yapmamız gereken, bir takım deney-test-doğrulama ya da yanlışılama ilke ve yordamları uyarınca neyin bilim olup olmadığını tayin etmeye çalışmak değildir. O açıdan saf bilim hangisidir ki zaten?

Kendi nesnesini tutarlı bir biçimde tarif eden, onu incelemenin yöntemini açık seçik ortaya koyan ve belli bir nedensellik ilişkisi/bağı oluşturan her türlü bilgi alanının düşüncenin/düşüncemizin sınırlarını genişlettiği, bizi gerçekliğe yaklaştırdığı ölçüde dikkate almamız gerekmez mi. Bir de en nihayetinde bütün disiplinler gerçekliğe mecburen belli yapılar ve modeller aracılığıyla yaklaşabiliyor: ve de insanı ilgilendiren bütün bilgi alanlarında, sözünü ettiğim o nesnenin bulunması (insan ve davranışları -eğer onu daha geniş bir çerçevede belirleyen toplumsal/kültürel/dilsel koşulları bir an askıya alarak söylersek-, aşağı yukarı hep aynı olduğu için sözkonusu nesnenin yeniden-bulunması demek daha doğru) aşılabilir bir eksik aracılığıyla/o eksiğin gölgesinde olduğundan her yaklaşım ve disiplin nihai olarak başarısız kalmaya mahkumdur. Ne iyi ki sonsuz bir uğraş bu. Bu anlamda benim için üç büyük düşünür hep çok önemli olagelmiştir: Marx, Freud, Darwin.

Her biri, sırasıyla Tarih, Bilinçdışı ve Evrim kıtalarını (bilimsel) bilgiye açmışlardır. Kendi zamanlarına kadar çeşitli bilme, anlama ve gözleme biçimleriyle ele alınagelmiş olan bu üç nesneyi kendi teorik faaliyetlerinin nesnesi olarak yeniden tanımlamış, onları incelemenin

yöntemini inşa etmişlerdir. Demek bir bakıma, o nesnelere icat ettiklerini söylemeliyiz. Yukarıda da söz ettim, öylesine devasa bir epistemolojik kopuş, öylesine olağanüstü bir olaydır ki söz konusu olan, bugün bu üç alanda -en mesafeli olanlarımızda bile- onların bize armağan ettiği özgül kavram ve içgörülerini yok sayarak, ıskalayarak söz almak mümkün değildir artık. O kavram ve içgörüler bütün söylem ve tahlillerimize her taraftan apansız sızacak, bütün konuşmalar onların gölgesinde gerçekleşecektir.